

oglądaj nas: playkrakow.com

**PLAY
KRAKOW**
PLANTOFMA VOD
MIASTA KRAKOWA

festiwal
muzyki
dawnej

MIS TERIA PAS CHALIA

1—5
kwietnia
2021

**MISTERIA PASCHALIA 2021:
KONSPEKT LEKCJI
JĘZYKA POLSKIEGO**

Kraków

INSTYTUCJA KULTURY
MIASTA KRAKOWA

kbf:

**PLAY
KRAKOW**

KRAKÓW
CONGRESS
CENTRE

TEMAT:

Europejska średniowieczna pieśń religijna na tle aspektów kulturowych i społecznych epoki

PRZYGOTOWANIE:

Katarzyna Prałat

ETAP EDUKACYJNY:

szkoła ponadpodstawowa

PRZEDMIOT:

język polski

PRZEWIDZIANY CZAS TRWANIA ZAJĘĆ:

dwie jednostki lekcyjne

KOMPETENCJE KLUCZOWE KSZTAŁTOWANE PODCZAS LEKCJI:

- porozumiewanie się w języku ojczystym;
- kompetencje społeczne i obywatelskie;
- świadomość i ekspresja kulturalna.

CELE OGÓLNE LEKCJI:

- znajomość Festiwalu Misteria Paschalia;
- znajomość pojęcia „muzyka dawna”;
- świadomość roli Kościoła w kształtowaniu procesów edukacyjnych i kulturalnych średniowiecza.

CELE SZCZEGÓŁOWE LEKCJI:

- znajomość pojęć z zakresu podstawy programowej: pieśń, *deesis*, hierarchia średniowieczna, katedra gotycka, ekfrazja;
- ćwiczenia z analizy i interpretacji tekstu.

WYMAGANIA WSTĘPNE OD UCZNIÓW:

- znajomość podstawowych faktów na temat epoki;
- znajomość *Bogurodzicy*.

METODY KSZTAŁCENIA:

pogadanka, heureka, opis

PRZEBIEG LEKCJI:

I. Omówienie koncepcji zajęć, ustalenie przebiegu lekcji z uczniami

1. Zapoznanie uczniów z ideą **Festiwalu Misteria Paschalia** i wprowadzenie w tematykę muzyki dawnej.
2. Zadanie przygotowujące (przed zajęciami): Zapoznaj się ze stroną internetową <http://misteriapaschalia.com/> i wypisz pięć najistotniejszych Twoim zdaniem faktów na temat festiwalu. Gdzie najczęściej odbywają się koncerty Misteria Paschalia?
3. Sprawdzenie i omówienie zadań domowych.
4. Opcjonalnie: prezentacja wybranych fragmentów koncertów z lat ubiegłych, np. <http://misteriapaschalia.com/multimedia/misteria-paschalia-2018-the-best-of>

II. Kościół jako sala koncertowa

1. Nawiązanie do zadania domowego i wskazanie przestrzeni sakralnej jako najczęstszego miejsca koncertów festiwalu. Omówienie zalet i ograniczeń wynikających z takiej lokalizacji – pogadanka, heureza.
2. Koncepcja katedry gotyckiej. Omówienie **symboliki katedry gotyckiej**, zapoznanie uczniów z metaforą katedry jako tekstu kultury / alfabetu. Interpretacja wiersza Juliana Przybosa *Notre-Dame* jako **ekfrazy**.

Symbolika katedry gotyckiej

Warto zwrócić uwagę uczniów na symbolikę przestrzeni budowli – jej wzniosłość i ogrom. Katedra gotycka celowo miała sprawiać wrażenie przytłaczającej swoją wielkością, by skłonić wiernych do postawy bogobojnej i uniżonej wobec Pana. Jednocześnie, pnąc się wysoko, stanowiła metaforę zbliżania się do Boga, wznoszenia się ku niebu.

Surowość stylu gotyckiego w architekturze (kamień lub cegła jako budulec, strzelistość form, ostre łuki, sklepienia krzyżowo-żebrowe, ogromne witrażowe okna) idealnie oddaje charakterystyczną dla średniowiecza duchowość. Również myśląc o relacjach między świętością (*sacrum*) a codziennością ludzkiego życia (*profanum*), można w katedrze gotyckiej dopatrywać się odzwierciedlenia opozycji pomiędzy tymi pojęciami. Wszystko, co w katedrze pionowe, strzeliste, wysokie, włączymy do sfery *sacrum*, natomiast to, co poziome i przyziemne – do sfery *profanum*.

Tak zaaranżowana przestrzeń skłania człowieka do modlitwy, kontemplacji, przemyśleń, wzbudza w nim grozę, ale też utwierdza go w wierze, buduje w nim zaufanie, daje poczucie bezpieczeństwa.

W ramach dodatkowych tekstów kultury można przywołać film krótkometrażowy Tomasza Bagińskiego *Katedra* (2002; dostępny online) lub służące mu za inspirację opowiadanie Jacka Dukaja pod tym samym tytułem (J. Dukaj, *Katedra*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2017), o ile uczniowie nie interpretowali ich na poprzednich etapach edukacyjnych.

Katedra gotycka jako tekst kultury

W ujęciu antropologiczno-kulturowym katedra gotycka to tekst kultury. Dzięki poszczególnym elementom architektonicznym charakterystycznym dla gotyku możemy czytać ją fragment po fragmencie. Znaczenie mają poszczególne części budowli, ale też sceny, ornamenty i symbole umieszczone na witrażach, rzeźby – ze szczególnym uwzględnieniem przedstawianych świętych, gra światła, struktura bryły architektonicznej, ołtarze, ambony. W tym miejscu można odnieść się do fotografii lub nagrań odwołujących się do słynnych katedr europejskich, można przywołać także kilka ciekawostek o danej budowlu potwierdzających jej różnorodną symbolikę (np. katedra św. Wita w Pradze – tu na uwagę zasługuje fakt umieszczenia w świątyni skarbcza z królewskimi klejnotami, co miało podnieść rangę miejsca; katedra św. Szczepana w Wiedniu – można omówić gotycki portal bramy Biskupiej z postaciami księcia Austrii Rudolfa IV z żoną Katarzyną Luksemburską; Notre Dame w Paryżu – uwzględnić można tło historyczne budowy katedry, której szczególnym zadaniem było uwypuklenie roli chrześcijaństwa). Uczniowie mogą przygotować referaty / prezentacje ukazujące wybrane świątynie. Rozwinięciem tej myśli będzie motyw katedry w literaturze, malarstwie i innych tekstach kultury.

Motyw katedry gotyckiej w tekstach kultury – ekfrazja

JULIAN PRZYBOSÍ **NOTRE-DAME**

Z miliona złożonych do modlitwy palców wzlatająca przestrzeń!

Lecz zdjęło mnie z iglicy jak z haka Wnętrze – przerażenie.

Wysztydzony i opluty wśród poczwarów rozdziawionych deszczem
wiem: Co znaczą ja żywy o krok od filarów!
Te mury z odrąbanymi skałami – jak łby ponad mnie
z martwych wstają z sarkofagu.

Kto wstrząsnął tą ciemnością, nagiął –
i ogarnął?

Wiem. Obciążone Jezusami krzyże
trzeba wystrzyżać w pionach budowniczych drabin
i swoją wolę, zrównaną z niezgłębionym lazurem,
swoją śmierć
z ostrołuku
trafić –
– tam na kluczu sklepienia drga zamknięty pęd strzał –

– i trwać pod hurgotem głazów szubujących coraz wyżej i wyżej,
aż je, nie skończone, nagły zawrót
stoczy ze szczytu w dwie wieże, urwane dna.

Kto pomyślał tę przepaść i odrzucił ją w górę!

[w:] Julian Przybóś, *Utwory poetyckie*, t. 1, Kraków 1984.

MOŻLIWE PYTANIA DO WIERSZA:

- Scharakteryzuj podmiot liryczny. Jakimi wrażeniami dzieli się z czytelnikiem?
- Przeanalizuj sytuację liryczną wiersza. Jakie elementy przestrzeni wymienia osoba mówiąca w tekście?
- Wskaż środki stylistyczne charakterystyczne dla Awangardy Krakowskiej.
- Zinterpretuj ostatni wers utworu.
- Jakie elementy filozofii i obyczajowości średniowiecznej dostrzegasz w koncepcji katedry przedstawionej przez Przybósia?

DO NAJWAŻNIEJSZYCH WĄTKÓW W ANALIZIE I INTERPRETACJI WIERSZA NALEŻY ZALICZYĆ:

- Pojęcie ekfrazy – z grek. *ékphrasis* – ‘szczegółowy opis’: literackie przedstawienie dzieła plastycznego bądź architektonicznego o źródłach retorycznych. Zagadnienie nawiązujące do teorii korespondencji sztuk, estetycznego powinowactwa. Może być tekstem lirycznym bądź prozatorskim, często jednak odnajdziemy w nim mnogość środków stylistycznych. W literaturze polskiej po ekfrazę sięgali m.in.: Stanisław Grochowiak (*Ikar*), Wisława Szymborska (*Kobiety Rubensa*), Jacek Kaczmarski (*Autoportret Witkacego*), Zbigniew Herbert (wybrane eseje).
- Możliwe tezy interpretacyjne wiersza: sytuacja człowieka średniowiecznego w obliczu Boga (mały, bogobojny, uniżony, przerażony); ukazanie katedry gotyckiej jako epokowego, kolektywnego dzieła; przedstawienie opozycji Bóg–człowiek, *sacrum–profanum* w średniowieczu.
- Najważniejsze elementy sytuacji lirycznej: rozpoznanie specyfiki budowli jako katedry gotyckiej, wskazanie na jej ogrom przytłaczający podmiot liryczny, odniesienie do historii i trudu budowania katedr gotyckich. Anonimowość twórców, teocentryzm doby średniowiecza.
- Podmiot liryczny – mocno zaznaczone ja liryczne przeciwstawione wielkości katedry – *pars pro toto* Boga w średniowiecznej hierarchii. Wskazanie na przerażenie podmiotu lirycznego, poczucie małości, bycia wyszydzonego. Wskazanie na myśli o tematyce egzystencjalnej, eschatologicznej osoby mówiącej w wierszu. Zestawienie przemijalności ludzkiego życia z trwałością budowli sakralnej.
- Środki stylistyczne: stylistyka znamionowa dla awangardy poetyckiej – metafory spiętrzone, nagromadzenie znaczeń (minimum treści, maksimum znaczenia), elipsy, ekwiwalent / wstyd

uczuc, zerwanie z klasyczną wersyfikacją, znacząca długość wersów (na kształt kaligramów); charakterystyczne dla liryki Przybosa odwrócenie przestrzeni („Kto pomyślał tę przepaść i odrzucił ją w górę!” – podobnie jak np. w wierszu *Z Tatr*).

III. Średniowieczna pieśń religijna

Nawiązanie do *Bogurodzicy* i motywu *deesis* – omówienie go w kontekście średniowiecznej hierarchii. Wskazanie na szczególnie obecność Świętego Jana Chrzciciela. Przypomnienie definicji **pieśni**. W tym miejscu można nawiązać do jednego z koncertów Festiwalu Misteria Paschalia 2021, który skupia się na dziełach muzycznych z XIV i XV wieku odnalezionych przez polską artystkę i muzykolożkę Agnieszkę Budzińską-Bennett w hiszpańskich żeńskich klasztorach królewskich w Sigenie (szpitalniczki) i Las Huelgas (cysterki). Odnalezione utwory odwołują się do postaci Świętego Jana Chrzciciela.

Warto także przywołać inne pieśni średniowieczne z kanonu lektur, jak *Lament świętokrzyski*, czy motyw *Stabat Mater* w kulturze europejskiej.

Deesis – motyw ikonografii chrześcijańskiej, idea wstawiennictwa; ważny motyw średniowieczny wynikający z obyczajowości epoki. W średniowiecznej hierarchii wierzono, że człowiekowi nie wolno zwracać się w swych modlitwach bezpośrednio do Boga, w związku z czym adresowano je do postaci pojmowanych ówczasnie za jemu najbliższe – Maryi i Jana Chrzciciela. Popularnym przykładem motywu *deesis* w średniowiecznej literaturze polskiej jest *Bogurodzica*, gdzie w kolejnych strofach prośby kierowane są do wymienionych świętych. Motyw *deesis* najczęściej reprezentowany jest na przedstawieniach graficznych, gdzie w centralnej części przedstawiony jest Chrystus, a po jego obu stronach – Matka Boska i Jan Chrzciciel.

Pieśń – jeden z najstarszych gatunków lirycznych, nawiązujący do genezy rodzaju literackiego (liryka – słowa pisane do akompaniamentu liry), ma swoje źródła w starożytności. Do jej wyznaczników zaliczyć można: tematykę poważną, wzniosłą, rytm, możliwe refreny, stroficzność. Pieśni poprzez łatwość rozpowszechniania, nawiązania do istotnych wydarzeń, motywów, faktów historycznych czy wątków religijnych na stałe wpisały się do kanonu lektur poszczególnych literatur narodowych.

Analiza pieśni maryjnej *O najdroższy kwiatku*

źródło internetowe: <https://www.youtube.com/watch?v=eL7z7TAeo6I>

Początkowy fragment pieśni zapisany został wraz z nutami w końcu XV wieku na pasku pergaminowym w foliancie Biblioteki Seminarnej we Włocławku z roku 1481. Odkrył go ks. Jan Sobczyński, a wydał Hieronim Łopaciński (1892) jako *Urywek pieśni do Najświętszej Maryi Panny*. Późniejsza rozszerzona redakcja pieśni ukazała się w zbiorze *Pieśni postne starożytne człowiekowi krześcijańskiemu* należące... [Raków, Sebastian Sternacki, ok. 1607] (inc. „O nadroższy kwiateczku, panno panieńskiej czystości...”). Pieśń jest dwugłosowa.

O najdroższy kwiatku panieńskiej czystości,
Maryja, matko boskiej miłości.
Dla twego smutku i dla twojej żałości
Napełniona boskiej miłości.
Matko Boża błogosławiona,
Przed światem stworzona
I w żywocie matki swojej poświęcona.
Żadny anioł ani żaden święty
Nie był tako w niebo tak wzięty,

By z nim Bog złączył bostwo swoje,
Coż nosiło na świecie panieństwo twoje.
Tyś ji nosiła, Panaś porodziła,
A panieństwa swego bostwem nie straciła.

POLECENIA DO TEKSTU:

- Wskaż w utworze apostrofę. Wyjaśnij jej sens metaforyczny i symbolikę.
- Wymień przymioty Matki Boskiej przypisane jej w pieśni.
- Przypomnij sobie, na czym polega średniowieczny system wersyfikacyjno-zdaniowy, i zastanów się, czy odnajdziesz go w tekście.
- Zestaw wizerunek Maryi z pieśni *O najdroższy kwiatku* z innymi znanymi Ci jej portretami w średniowiecznych pieśniach. Wnioski zapisz w kilku zdaniach.

MOŻLIWE WNIOSKI PO ANALIZIE I INTERPRETACJI PIEŚNI:

- Średniowieczna pieśń maryjna *O najdroższy kwiatku* nawiązuje do popularnych obrazów Maryi Dziewicy poprzez zwrócenie uwagi odbiorcy na niepokalane poczęcie. Matka Boska z tekstu jest wywyższona, postawiona wyżej niż święci czy anioły, co wpisuje się w typowy dla XV wieku wątek kultu maryjnego.
- Podmiot liryczny (niesprecyzowany, nieujawniający się w utworze, być może ogół wiernych) podkreśla istotną rolę Maryi jako matki, ale też wskazuje na jej smutek, poświęcenie i żal. Obraz taki nawiązuje do popularnego w Europie motywu matki cierpiącej (*Mater Dolorosa*) znanego między innymi z planktu średniowiecznego, nie stanowi jednak dominanty semantycznej; całość oscyluje raczej wokół kategorii pochwalnych. Uczniowie mogą porównać pieśń ze znanymi już tekstami: *Bogurodzicą*, *Lamentem świętokrzyskim* czy *Stabat Mater*.
- Wiersz wykazuje prawidłowość średniowiecznej wersyfikacji intonacyjno-zdaniowej, na uwagę zasługuje kunsztowność formy, w tym liczne środki stylistyczne: rym, rytm, apostrofa, metafory, epitety.
- Za osobny temat uznać należy tytułowe zestawienie Matki Boskiej z kwiatem, które wywodzi się z chętnie przypisywanych Maryi w średniowieczu koncepcji alegorii florystycznych. Do najczęstszych roślin wymienianych w tym kontekście należą: fiołek, róża i lilia, natomiast przymioty, które miały one reprezentować to: czystość, miłość, pokora, cześć i godność (na podstawie: R. Mazurkiewicz, *Matka Boska Kwietna*, „Pamiętnik Literacki”, nr 89/4, Warszawa 1998).